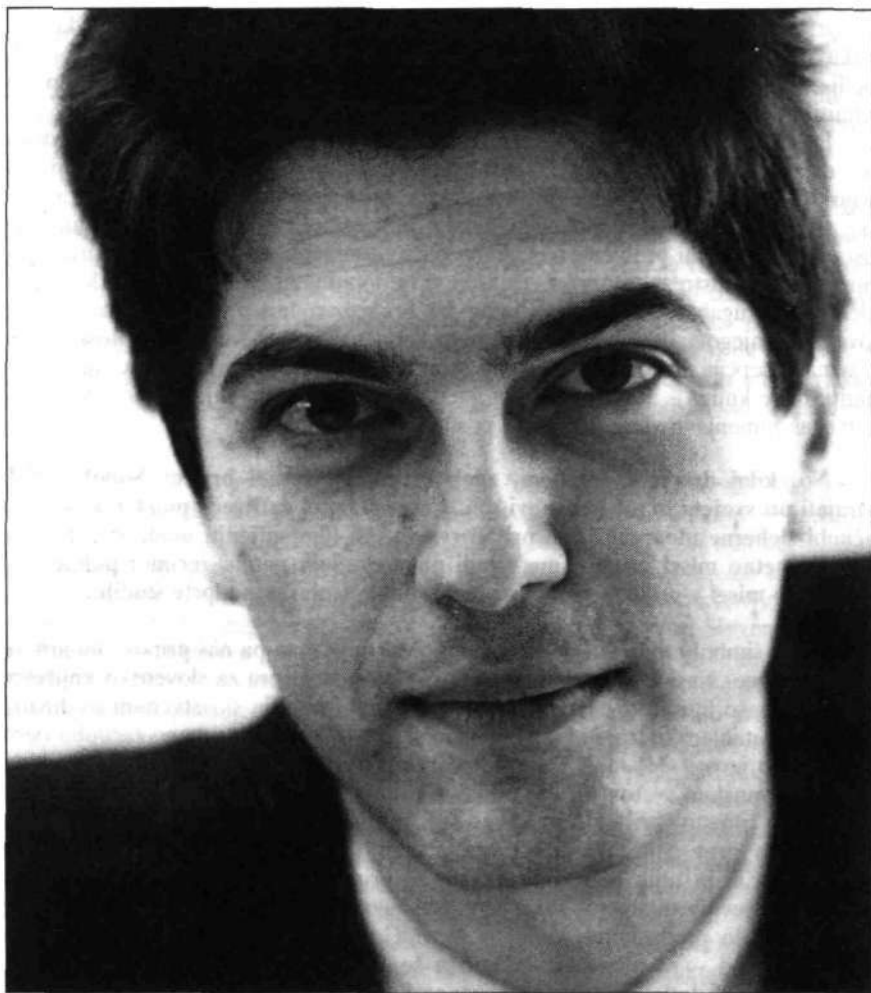

I N T E R V J U

MIRAN KOŠUTA

Zgodilo se ti je, kar se zgodi malokomu: izšla ti je knjiga esejev in literarno-zgodovinskih študij, tvoj prvenec v tem žanru, in doživel si sprejem, kakršnega najbrž nisi pričakoval. Priznam: ko si mi jo, še v tipkopisu, poslal v branje s prošnjo za tako imenovano notranjo recenzijo, sem bil, kot pravimo, prijetno presenečen nad prebranim, vedel sem, da je knjiga dobra in za naš čas zelo primerna in potrebna, nisem pa pričakoval tako prijaznega sprejema. Očitno Slovenci radi imamo sol, še zlasti, če je Krpanova... Si tudi ti presenečen ob veselem povitju tega svojega otroka?

Nemalo. Vajen sem bil zviškarskega ironiziranja kritikov alla Ivanka Hergold ali Igor Bratož, ki so moj novelistični prvenec, Rapsodijo v treh stavkih, sprejeli vse prej kot blagohotno. Zdaj pa kar na lepem – po tvoji ohrabrujoči napotnici – argumentirane ocene, spodbudne besede ali pozitivni vtisi Mateja Bogataja, Klemenca Laha, Aceta Mermolje, Igorja Škamperleta, Andreja Brvarja, celo kabaretnega znanca Saše Hribarja in še koga... Ker je bila zavzetost, avtentičnost mojega pisanja – ne glede na žanrsko različnost, namembnost ali uspešnost obeh knjig – enaka takrat kakor danes, sklepam, da je bil Krpanovi soli pregovorni »fatum libelli« milejši, prizanesljivejši. Naletela je pač na ušesa, pripravljena zaresno prisluhniti njeni slani resnici.

Po drugi strani pa se tudi sam sprašujem, ali ni morda takó veselo povitje posledica dejstva, da je knjiga zaradi svoje tematike našemu času in zdajšnji kulturno-družbeni debati v Sloveniji, kot praviš, primerna in potrebna. Mar se matičniki zavedajo, da postaja Slovenija čedalje bolj zamejstvo Evrope, pa so jim zato postali naši obmejni problemi nenadoma bližji, domači? Mar učinkujejo za tokratno knjižno objavo ustrezno odbrani, priprojeni in dopolnjeni eseji ter študije kot nova, sklenjena, drugačna, zaokrožena, zato pa branja vredna pripoved o slovenskem človeku in njegovi literaturi na skrajnem robu našega nacionalnega prostora? Je prijazna recepcija Krpanove soli zgolj stvar naključja? Ali smem navsezadnje celo sumiti, da je knjiga... dobra? Sam bi imel ob njej toliko ugibanj, dvomov, vprašanj, da tvegaš zamenjavo vlog: kar ti boš postal moj intervjuvanec...

No, kdaj drugič z veseljem, zdaj pa moram zaradi bralcev Sodobnosti le vztrajati pri svojem in pri Krpanovi soli. Čemu si hotel dati večji poudarek: soli kot začimbi sleherne modrosti, tudi pri Slovencih, ali tihotapljenju modrosti? Je torej treba pametno misel prinesiti med ljudi po neuradnih poteh, recimo: politično in nacionalno misel v prijazni preobleki eseja, dokumentarno podprte študije?

Sol je simbol modrosti, pameti, knjig, Martin Krpan pa naš pripovedni arhetip par excellence. Naslov Krpanova sol želi biti zato metafora za slovensko književno pamet, za našo literaturo v stiku s sosednjimi kulturnimi in slovstvenimi sredinami, še najprej z italijansko, saj je Levstikov junak tovoril svojo dragoceno začimbo (sicer angleško po izvoru...) med Trstom in Vrhom pri Sveti Trojici, torej med romanskim in slovanskim svetom. Bolj ko Svetinove iz Ciglerjeve Sreče v nesreči, ki jih v habsburško prosto pristanišče lutkarsko prižene deterministična Usoda, lahko imamo zato prav Martina Krpana za prvega tihotapca (danes bi rekli promotorja...) naših in tujih literarnih dobrin, za pripovedno utelešenje italijansko-slovenskih književnih odnosov. Tako sem vsaj razmišljal sam pri sebi o interpretaciji naslova vse do predstavitve knjige v Novi Gorici, kjer mi je nek simpatičen in duhovit gospod – za nameček naključno še Krpan po priimku – prinesel v dar konfekcijo meni dotlej popolnoma neznane kuhinjske soli Martin Krpan. V hipu je bilo vse razkrito: kaj metafora! Kakšna naslovna simbolika neki! Krpanova sol je čisto navadna marketinško-sponzorska pogruntavščina!

Smeha takrat ni manjkalo, a če dam zdaj vendarle šalo na stran, moram priznati, da so mi kulturni tihotapci, miselni prebežniki, literarni posredovalci ali begunci duha, tako kot Draganu Velikiću ali Alexu Langerju, že od nekdaj nad vse pri srcu. Biti z eno nogo v svojem, z drugo pa v tujem vinogradu, družiti v sebi več jezikov in svetov, rušiti dogme, prekate, barikade, podirati plotove tesnobnih nacionalizmov: ni to mavrično?

V Krpanovi soli skušam uresničiti nekaj podobnega tudi z žanrsko hibridnostjo

svojih sestavkov, ki niso v resnici ne prave študije, ne pravi eseji. Iz enega in drugega tihotapim zdaj faktografsko dokumentarnost, zdaj sproščeno pripovednost, zdaj empirijo podatkov in dejstev, zdaj fantazijski utrinek ali oblikovno domislico, da bi bralcu čim nazorneje, izvirneje in hkrati strokovno nič manj podprto približal predvsem svojo literarno, v nekaterih besedilih pa tudi politično in nacionalno misel. Ne vem, ali je »treba« danes tako ravnati. Vem le, da »moram« tako pisati, ker so me tudi na besednih livadah vselej zanimala mejna področja, sive cone (npr. tista med literaturo in glasbo). Mogoče ker slutim, da je zaradi čedalje ožje specializiranosti znanja na posameznih področjih, zaradi naraščajoče atomizacije duha, humanistična interdisciplinarnost kakor kisik bistvena za intelektualno preživetje sodobnega človeka in družbe. Navsezadnje nam usoda Hammerjevega kodeksa zgovorno potrjuje: tudi Gatesi ne zmorejo brez Leonardov...

Ta pogovor sva začela z ugotovitvijo, da je (bil) sprejem tvoje Krpanova soli nepričakovano prijazen in zelo opazen. To se praviloma dogaja, ko gre za presenečenje, ki bi mu v tvojem primeru lahko rekli drugačnost: tebi in tvojim sorojakom pravimo zamejci, najpogostejša skupna poteza med vami in nami tostran meje (z ljubljanske perspektive) je nekakšno ponavljajoče se, brezizhodno objokovanje vaše usode nacionalne manjšine... posebnost, ki pri tebi preseneča, pa je ravno v nasprotnem: problematiko slovenske manjšine v Italiji obravnavaš prav s tega vidika nekonvencionalno v primerjavi z drugimi. Je to tvoja značajska ali spoznavna odločitev*?

Prej spoznavna, morda. Značajsko sem čistokrven horoskopski škorpion! Toda kakor se razumsko na vse kriplje upiram svojemu prirojenemu pesimizmu, melanholični pobitosti, samouničevalnemu nagonu, enako sovražim tudi nacionalno samopomilovanje, resignirano objokovanje manjšinske ali vseslovenske majhnosti, neštevilnosti, teptanosti. Pri tem sploh ne gre za apriorni mediteranski vitalizem ali banalno mladostniško zagnanost. Značilna nacionalna depresivnost Slovencev, potrtost naše – po Ocvirku ali Trstenjaku rečeno – »narodne duše« je nedvomno razumljiva dediščina zgodovine, opravičljiva posledica tisočletne politične, gospodarške ali jezikovne podrejenosti, vendar pomeni hkrati tudi psihološko pristajanje na barbarski zakon močnejšega, na logiko števil in kvantitete, ki je po svojem bistvu globoko nekulturna in nedemokratska. V svoji glavi nočem podpisati take kapitulacije. Cankarjev »narod hlapcev« in Šalamunov »prehlajeni predmet zgodovine« postanemo namreč šele takrat, ko se vdano prepustimo gospodarjem in preprihom, ko klonimo še naprej v sebi, ko dovolimo, da strejo mlinski kamni boga Hronosa in muze Klio tudi našo notranjo svobodo.

Zato vselej raje vidim kozarec napol poln kakor napol prazen, v manjšini pa prej nebo kakor pekel. V Krpanovi soli sem – za koga morda (pre)optimistično – zapisal: »Biti manjšinec danes, to je izgorevati za evropski sen enakopravne združbe narodov in kultur, živeti neponovljivo razkošje obmejne usode, soustvarjati odprto, mlado, vitalno, strpno, omikano družbo, ki ne tožari vitimistično nad svojo majhnostjo, ampak jo skuša nasprotno destilirati v koncentrat visoke kulturne kakovosti.«

Tega ne mislim samo od danes. Spominjam se, kako sem leta 1979 tekmoval v Ljubljani za dijaško Cankarjevo nagrado. Mentorica literarnega krožka, s katerim sem dopotoval na pisno preizkušnjo, nam je na večer pred tekmovanjem dobro

* V teh dneh, ko o slovenski manjšini v Italiji gledamo, beremo in poslušamo bolj žalostne kot spodbudne novice, smo tokrat namenili poseben blok prav tržaškim pisateljem srednje in mlajše generacije, ki kljub težkim razmeram niso zgubili svoje iskričnosti. Ur.

hotno svetovala, naj v svojih spisih čimbolj tarnamo nad manjšinsko izpostavljenostjo, češ da smo asimilaciji podvrženi zamejci podobni nekakšnim rožicam, ki jih bodo tanki zgodovine slejkoprej pomendrali. Storil sem kajpada prav nasprotno. In ne boš verjel... Zmagal sem.

Rojen si leta 1960. Marsikaj, kar so izkusili tvoji starejši sorojaki, ti je bilo prihranjeno: fašizem, povojne perturbacije, usoden razkol med Slovenci ob Informbiroju... in vendar pišeš tudi o tem, toda, kot rečeno, vendarle drugače...

... drugače, da. Odmaknjeno, manj prizadeto, analitično, razumsko, prej ko čustveno nabito. A vendarle z globokim razumevanjem in spoštovanjem za minula trpljenja, za odisejado vaših generacij. Ker se zavedam, da dolgujem svoj narodnostni in človeški obstoj – povsem stvarno, biološko, neretorično – tistim Slovencem na primer, ki so se pred nekaj več kot petdesetimi leti uprli nacifašizmu in prelili lastno kri za svobodo. Če je včerajšnje trpljenje del jutrišnje sreče, kakor pravi Yeats, potem danes lahko bivam, mislim in govorim slovensko v Križu pri Trstu tudi po zaslugi partizanov, kakršen si bil ti ali moj nikdar spoznani stric Milko. Ustrelili so ga tik pred osvoboditvijo, januarja 1945. Vsaka od nemških krogel, ki so njega besedile k molku, je meni razlog več za slovensko besedo.

Sicer pa – ne da bi se še zdaleč šel neumestnih primerjav –, marsikdaj ni ravno z rožicami postlano niti nam, rojenim pod – zvezdo Beatlesov...

Je sedanja situacija za Slovence v Trstu depresivna?

Ko bi le bila samo depresivna! Morda bi minila s kapljicami ali tableto... Bojim pa se, da je veliko nevarnejša: krah in poitalijančenje Tržaške kreditne banke, s tem povezana izguba številnih slovenskih delovnih mest, propad tako imenovanega »družbenega gospodarstva« manjšine, skorajšnje zaprtje Primorskega dnevnika po neuspeli in neodgovorni avanturi z Republiko, poostrena kriza naših kulturnih ustanov zaradi italijanskih zamud pri izplačevanju dotacij, zrušenje izrojenega polstoletnega monopola laične levice in revanšistično šakalstvo klerikalne desnice v manjšinski civilni družbi, pogubno vnašanje matičnih kregarij v zamejstvo namesto državniskega pristopa v imenu skupnih narodnostnih ciljev, kronična neenotnost naših delegacij, krčenje zakonskih pravic, problemi šole, knjige, športa, kmetijstva, televizije in še in še in še... Manjšina je leta 1996 doživela svoj Waterloo. V njen že tako krhki mikrokozmos je z nekajletno zamudo treščil berlinsko-jugoslovanski meteor, stresel je zamejstvo do Kosovelovih tečajev in temeljev, zamajal dovčerajšnje gotovosti ter pometel dinozavre z obličja zemlje. Vse nas je pustil gole, osuple, kakor trs na vodi trepetave pred prihodnostjo. S strahom spoznavamo, da smo bili in smo tudi mi lopovi, tatje, izdajalci, oblastniki, buržuji, rablji in ovce, sebičnejši do bližnjih vojn in tuje lakote, sektaši, fanatiki, verski ali ideološki zaslepljenci, titovci, stalinisti, domobranci, Hitlerjevi hlapci, izpostava Jugoslavije, dolga roka Sovjetske zveze, podrepniki Amerike, Vatikana ali Krščanske demokracije, Beruslovenci in janičarji, spužvasti asimiliranci in zakrknjeni nacionalisti; šklepetaje ugotavljamo, da imamo tudi mi svoje Berlusconije, ki izžemajo pod krinko narodoblagništva, svoje Craxije, ki so se morda le navidez umaknili v razkošne Hamamete, svoje Andreottije, ki se lisičje ogibajo procesov in zatožnih klopi.

Poznaš tisti zenovski koan? Bistri Ikkju je nekega dne po nerodnosti razbil dragoceno starino, mojstrovo skodelico za čaj. V zadregi je brž skril črepinje za

hrbet in ko je mojster vstopil, ga je vprašal: »Povejte mi, mojster, zakaj mora vsak človek umreti?« »Ker živi vsaka stvar le določen čas, ko se ta izteče, umre,« je pojasnil učitelj. Tedaj je Ikkju potegnil na dan ostanke mojstrove skodelice in rekel: »Danes je napočil trenutek za smrt vaše skodelice.«

Tudi naša skodelica je poginila. Raztreščila se je na milijon drobcev. Ker je po sili zunanjih razmer, pod pritiskom epohalnih prevratov napočil čas za njeno smrt in ker smo jo z našimi notranjimi protislovji, morda celo z željo po novem, sami (zavestno? nehote?) razbili. Zdaj je miza prazna. Pred nami je čistina. Razlog za strah, a hkrati tudi edinstvena, neponovljiva priložnost za up, da bomo čaj življenja lahko pili odslej iz nove, pisane skodelice, če jo bomo brez mojstrov le sposobni izgnesti po lastni meri in okusu.

Razlog za up, praviš... Pa vam je še dano upati? Na manjšinski zaščitni zakon na primer čakate že skoraj eno celo tvoje življenje... Je to stoična vztrajnost ali že tudi nevarnost za otopelost duha in volje?

Vse to je. Pa hkrati še razlog za odčarano zabavljanje, epigramsko ironijo tipa:
 Petdeset let globalno nezaščitena,
 v zakonu sem deviška kot Marija,
 bolj kakor vsak kondom in pilula,
 me varovala je... demokracija!

Nekoč smo res iskali rožo čudotvorno, sveti Graal zaščitnega zakona, ki bi – hokus pokus! – na dušek ozdravil vse probleme slovenske manjšine v Italiji. Zaščita je bila temelj sleherne zamejske politike, seje, govora. Danes se več ne slepim. Če in kadar bo izglasovan, bo italijanski zaščitni zakon komaj kaj več kot enotno normirane obstoječega stanja. Upa, da z izjemo enakopravnega priznanja Slovencev v Videmski pokrajini. A prav je, da do zaščite vendarle pride. Ker je bila sedanja vlada izvoljena tudi z našimi glasovi, ker sta v Sloveniji avtohtoni manjšini priznani, ker bi bila sicer vsa širokoustenja o Evropi narodov mlatenje prazne slame in ker bi moral potem skrušeno ponavljati za Kosovelom: »O laž, laž, evropska laž!«

Proti moji volji me odnaša v politiko, čeprav imam ves čas v mislih tvojo Krpanovo sol, ki je literarna knjiga... Pa naj bo ta moj ponavljajoč se odmik v aktualnost razlog za vmesno vprašanje: je lahko manjšinski pisatelj do kraja nepolitičen?

Hm, literatura in politika... Tema za galilejsko razpravo o planetarnih sistemih... Od Sartra do Finkielkrauta, od Vittorinija do Fortinija, od Majakovskega do Solženicina, od Manna do Handkeja, od Kafke do Kundere – koliko zanjo prelitega črnila... Da bi dodal še svojo nepomembno in oponašalsko kapljico o večni dihonomiji med angažiranci in nevtralnimi? Da bi še sam razsojal o nerešljivi, spremenljivi, od trenutka odvisni dilemi, če naj se pišočii intelektualec zapre v slonokoščeni stolp ali stopi v areno življenja?

Ko bi to storil, bi izgubil odlično priložnost za molčanje, ker bi najbrž logopedsko ponavljal za naštetimi, da sta literatura in politika kakor zenit in azimut, da so njuni imanentni vzgibi, zakoni in cilji kontrapunkt estetskega s pragmatičnim, da sme biti političnost pisatelja kvečjemu posledica njegove umetnosti, ne pa vzrok za njen nastanek, da je kakor vsak človek tudi manjšinski demiurg besede hkrati prav tako Aristotelov homo politicus in da je zato njegovo pisanje politično toliko, kolikor je literarno življenje samo.

Zato bom raje tiho! Če pa vztrajaš pri vprašanju, se lahko zatečem k za vse pripravnemu aforizmu: Kar družbi politika s pisateljem, je edinole črka p.

Gre v Krpanovi soli, glede na tematiko tvojih esejev (študij?) v tej knjigi, v mislih imam v tem primeru predvsem portretne študije posameznih avtorjev, za naključno zanimanje, napisano iz nekakšnih potreb (spremne besede h knjigam) ali za posebno naklonjenost do obravnavanih pisateljev (Vuk, Bartol, Kosovel, Rebula)?

Razlogov, da sem se s Krpanovo soljo pustil zapeljati najadam literarne zgodovine in kritike, je kar nekaj. Najprej moj slavistični in komparativistični študij na ljubljanskem filofaksu: če si želel diplomirati pri odličnih mentorjih, kakršna sta bila zame Matjaž Kmecl in Janko Kos, je bilo pač nujno treba po kostanj v književnozgodovinsko žerjavico (moj je bil v obeh primerih vrste Bartol...)

Potem mi je zanimanje za prevodno posredništvo in literarne stike z italijanskim svetom tako rekoč poklicno naložilo skoraj desetletno urednikovanje pri Založništvu tržaškega tiska, saj sem tam skrbel med drugim tudi za zbirko prevodov slovenske beletristike v italijanščino z naslovom EstLibris.

Nenazadnje pa sta bili povod za nastanek nekaterih esejev in študij te knjige tudi dve vnebovpijoči kulturni vrzeli: da so bili nekateri naši primorski avtorji (npr. Vuk, Bartol, delno pa tudi Rebula) dolgo prezrti v osrednjeslovenski literarnozgodovinski zavesti in da pri nas močno primanjkuje del o književni kontaktologiji, še posebej o odnosih slovenskega z italijanskim slovstvom. Iz sprepleta vseh teh vzgibov se je v nekaj več kot desetletju porodila Krpanova sol.

Slovenska današnja literatura v Trstu (in v Italiji sploh) je po svoji fiziognomiji presenetljivo zaokrožen pojav, nekakšna nacionalna literatura v malem. Včasih se celo zdi, da je bolj avtonomen organizem kot zares organski del slovenske nacionalne literature. Ima svoje pesnike, prozaiste, dramatik, kritike in literarne zgodovinarje, celo zelo kvalitetno dialektalno poezijo...

Da, je roža, ki ima svoje ime in svoj duh. Tako sem pred nedavnim sklenil svojo v Slavistični reviji objavljeno študijo o Sodobnem slovenskem slovstvu v Italiji. Res je to, da uporabim Vidmarjev izraz, ocean v kaplji: pester, razburkan, dinamičen, poetološko razčrepinjen na desetine valčkov in tokov, a hkrati povezan in sklenjen v eno samo morje prek cele vrste tipoloških izohips, skupnih značajskih, jezikovnih ali tematskih značilnosti – od sončne mediteranske zgovernosti do izostretega stilizma, od protiasimilacijske angažiranosti do italijanskih kulturnih vplivov... A če se včasih zdi bolj avtonomen organizem kot zares organski del slovenske nacionalne literature, tega gotovo ne gre pripisati njegovim pesnikom, prozaiatom in dramatikom, temveč veliko bolj »pozabljivosti« osrednjeslovenske literarne zgodovine in kritike, kulturnemu emonocentrizmu, ki nas neredko getoizira v le folklorno zanimivo gluho lozo. Kdo je v kaki antologiji sodobne slovenske kratke proze že bral npr. novelo Pangerca, Bufona, Sosića, Martelanca? Kar se upoštevanja naše literarne prisotnosti tiče, bi lahko zaduhovičil: postani postmodernisti so nas izpostavili poštenemu postu!

Najbrž je k temu močno pripomoglo tudi dejstvo, da nimate več svoje založbe, majo pa se tudi marsikaj drugega...

In to že kar fizično, otipljivo, nemetaforično. Maje se, denimo, razpadajoča stavba, v kateri ima svoj sedež Glasbena matica, nekateri popravi potrebni kulturni

domovi po naših vaseh, preureditve žejni mavzolej osrednjega Kulturnega doma v Trstu, da o tem, kar se maje v prenesenem pomenu besede, niti ne črhnem. Seznam bi bil zajetnejši od telefonskega imenika.

Toda to, da nimamo več Knjižnih izdaj Založništva tržaškega tiska, je kulturni škandal, ki presega manjšinske meje! S knjigo smo se Slovenci rodili, brez nje bomo umrli. Zato je knjiga tolikanj pomembnejša tam, kjer slovenstvo postopoma izumira: v zamejstvih in zdomstvih. Ni sicer čisto res, da Slovenci v Italiji nimamo več založbe. V Benečiji delujeta na založniškem področju zadrugi Dom in Lipa, na Goriškem Goriška Mohorjeva družba, v Trstu se je okrepila Mladika. Toda laične manjšinske založbe, kakršno so predstavljale Knjižne izdaje ZTT s svojim profesionalnim kadrom, s preko 600 naslovi v katalogu in tudi do 20 izdajami letno, nam je dejansko čez noč zmanjkalo. Brezobzirno so jo obglavili, uničili, pokopali in navidez nadomestili z založbo Devin. Pravim navidez, kajti, kljub herojski požrtvovalnosti njenih dveh akterjev, slednje nikakor ne moremo šteti za naslednico Založništva tržaškega tiska: ne po strukturi in številu zaposlenih, ne po programu, obsegu delovanja, založniških usmeritvah (prevodov v italijanščino, kaset in plošč ali zbirke Jadranskega koledarja npr. Devin sploh ne izdaja več), zato pa tudi ne po pomenu in teži. Z založniškim Devinom je natanko tako kakor z resničnim Devinom, tistim v ruševinah nad Sosljanskim zalivom: grad je samo še po obzidju...

Pri Založništvu tržaškega tiska si bil, skupaj z Markom Kravosom, tudi ti. Kje si zdaj služiš ,svoj vsakdanji kruh'?

Na Glavnem državnem pravdnistvu Prizivnega sodišča v Trstu. Prevajalec sem. Je ta kruh grenak?
Ni ravno Menartov ljubi kruhek...

Kam so se ,umaknili' drugi tvoji vrstniki, ki so kar nekaj let delovali med slovensko manjšino v Italiji kot profesionalni kulturni delavci: Marko Kravos, Ace Mermolja, Marij Čuk... Ste v Trstu postali prav kulturniki prvi ,tehnološki višek'?

Seveda. Kulturniki smo muhavi individualisti, kritični nergači, nezanesljiveži, kdaj pa kdaj – kakor v mojem primeru – celo kabaretni zabavljaji. Čemu bi gospodarska ali politična oblast redila neprofitne parazite, zgubarske kulturniške stenice? Raje izkoristiti krizno priliko in jih prve odkljukati s seznama.

To je – bolj ali manj in od primera do primera različno – tudi naša zgodba. Ko je po razpadu Jugoslavije zaškripalo znotraj eskagezejevske levece v manjšini in se je znašel saftijevski gospodarski lobi v težavah, je začel najprej žagati svoje »suhe«, nepridobitniške veje: knjigo, časopis, kulturo. Našo založbo npr. je kramarska pamet ocenila za neperspektivno, ker je izkazovala izgubo, ki ni presegala enoletne plače bančnega funkcionarja. Na cesti smo se znašli trije. Za vsaj tristomilijardno luknjo v Tržaški kreditni banki ni izgubil delovnega mesta – na srečo! – niti eden od dvestotih uslužbencev... Tako je pač, ko režejo kulturnikom kruh gospodarstveniki. Ker pa je življenje nepredvidljivo in bizarno, danes neredko naplavlja predne na sodišče marsikaterega od mojih včerajšnjih delodajalcev...

Pa vrniva se spet k tvoji knjigi: ena tvojih najlepših metafor, tudi z optimističnim simbolnim nabojem, je Dževadova prerokba. Bi ta pasus v njegovem sentenčnem delu morda kar citiral...

Z veseljem. V njem omenjam bosanskega pisatelja Dževada Karahasana, ki ga je novinar na neki tiskovni konferenci (tudi sam sem ji prisostvoval) vprašal po uničenem nacionalnem sožitju v bivši multikulturni Bosni, on pa mu je odvrnil, da je multietnična in multikulturna Bosna bodoča, ne pa bivša. Njegovo izjavo sem v Krpanovi soli takole pokomentiral: »Človek meje, pripadnik manjšine ve, da je treba Karahasanov stavek posplošiti, raztegniti na celotno ‚jugoslovansko‘ ozemlje in še dlje do Herkulovih strebrov znanega sveta. In reči: Jugoslavija bratstva i jedinstva ni bivša, je bodoča ‚Jugoslavija‘. Slovenija kulturnega, gospodarskega in političnega dialoga z Beogradom, Zagrebom, Prištino ali Novim Sadom ni minula utopija ampak bodoča gotovost. Avstro-Ogrski nacionalni pluralizem v Trstu, simbioza slovenskega, italijanskega, furlanskega ali nemškega v zamejstvu ni bivša, je bodoča. V komunikacijsko globalni vasi sveta so narodnostne ali državne komore absurd. Kjerkoli so meje, razlike, sosedstva, prepletanja narodov, ras, ver in kultur, je mirno, plodno sožitje življenjska nujnost in neizbežna usoda. Danes morda prekletstvo, jutri raj. Danes morda pekel, jutri nebo.«

Zadnji dve poglavji v knjigi prinašata izčrpno in zanesljivo informacijo o pretoku med slovensko in italijansko literaturo, ki ti seveda daje obilo možnosti za temeljit razmislek o tej problematiki. Kakšno je tvoje poglavitno spoznanje ob preučevanju te tematike?

Da živimo Slovenci in Italijani vzporedni literarni življenji. Da so kljub sosedstvu književni stiki med nami prej izjema kot pravilo. Da gremo v slovstvu kakor v vsakdanjosti največkrat drug mimo drugega: »nebeneinander« namesto »ineinander«, zatrjuje Claudio Magris. Zato je moj opremljevalec, mojster Matjaž Vipotnik, predelal za platnico Krpanove soli znani Michelangelov motiv iz Stvarjenja Adama tako, da se italijanski in slovenski prst izogneta dotipu in paralelno zalebdita drug ob drugem. Tako doživljata namreč mnogokdaj še danes oba naroda na tem srednjeevropskem stičišču Vzhoda z Zahodom, v Slataperjevi varnici ljudstev in kultur. Ker nas je zgodovina razdvajala. Ker smo Slovenci kulturno vedno bolj gravitirali na germanski sever kot na italijanski jugozahod. Ker so veliki narodi že po naravi književno bolj avtarhični od majhnih. Ker na Apeninskem polotoku razmeroma malo prevajajo še posebej iz vzhodnih, slovanskih literatur.

Vzemiva za primer osupljiv podatek, ki ga navajam v sklepnem delu knjige: v Italiji je izšlo od pamtiveka do danes skupno okrog 120 knjižnih prevodov iz slovenskega leposlovja, Slovenci pa smo samo po drugi svetovni vojni prevedli in natisnili kar za polovico več italijanskih knjig! Tehnica je povsem na naši strani tudi kvalitativno, če le pomislimo npr. na briljantno slovenjenje Danteja in na neravno zrcalno italijanjenje Prešerna. Ko bi zato držal znani Eliotov aksiom, da je kultura, ki ni cesar ne daje ali sprejema, obsojena na propad, bi se morali Cankarjevi beli krizantemi še stoletja pisati rožnati časi...

Občutiš tudi ti, kot pisatelj, prekletstvo manjšinca v svojem prostoru, ko mu je usojeno, če si kako drugače ne pomaga, da živetari travmatično ujet v svojo samoto in osamljenost, tudi v tragično samoizolacijo, ali pa mora velik del svojih energij z minimalnim, včasih nikakršnim učinkom trošiti za preboj iz svoje teritorialne in kulturne determiniranosti?

Nobene energije ne trošim, da bi se prebil iz svoje teritorialne in kulturne determiniranosti. Kakor pravim v knjigi, mi je manjšinstvo v genih in pri rojenicah

zapisano z vsemi svojimi številnimi prekletstvi in redkimi blagoslovi. Najbrž bo zamejstvo tudi moja življenjska usoda. A to še zdaleč ne pomeni, da ga ne skušam preseirati z mislijo in duhom. Če bo to, kar pišem in ustvarjam, koga zanimalo, če se mu bo zdelo vredno širše odmevnosti, potem bo že poskrbel, da se bodo moje besede prebile iz naše Faradayeve kletke. Sicer pa... Čeprav je namreč dandanes nadvse aktualno aforistično geslo »lastna hvala – cena mala!« se sam ravnam po diametralno nasprotnem italijanskem pregovoru: *Se son rose, fioriranno...*

Se še spomniš, glede na to, da si relativno še zelo mlad, leta in leta ponavljajoče se zgodbe o mostovih?

Kako, da ne! Ponavadi pa so bili naši manjšinski mostovi takšni, da jih nihče še povohal ni. Vsi so jih uporabljali, drveli so po njih v eno in drugo smer s svojimi spiderji in tovornjaki, ne da bi se niti za sekundico ustavili sredi njihovega loka, se zazrli v podpornike pod sabo ali občudovali pisana prostranstva povezanih bregov. Za potnike iz slovenske in italijanske smeri so bili pač naši mostovi samo objekt. Nihče se ni zavedal, da so živi, da imajo – prav tako kakor tisti zdaj že porušeni v Mostarju – svojo dušo, svojo subjektivnost. Ali bo zdaj, ko se je njihova nosilnost izkrhala, podporniki ošibili, kdo le zabremzal, izstopil in končno ugotovil, da so tudi manjšine subjekt z obrazom in dušo?

Kljub tej dragoceni subjektivnosti pa iz lastnih izkušenj vem, da je lažje prodreti v italijanski kulturni prostor iz Ljubljane kot iz Trsta...

Da. Ljubljana je vendarle prestolnica, Trst pa periferija, »mesto na robu sveta«, kot pravi pesnik, s katerim me često zamenjujejo: Miroslav Košuta. Ne gre le za razliko v zemljepisni lociranosti. V epohi Interneta je namreč tudi obrobje lahko središčno. Trst je periferija po miselnosti. To je ostarel, nepodjeten, propadajoč, v lastno preteklost zagledan pristaniški emporij, ki živi od habsburških mitov in nacionalističnih slepil, medtem ko ga svet in čas vsak dan drveče obideta po širokih avtocestah. To je mesto, ki ga je politika nasilno odbrala za branik italijanstva, pa se zato kakor shizofreni bolnik še danes ne utegne sprijazniti s svojo mnogoloko narodnostno, versko ali kulturno osebnostjo. Res: včasih je prav težko premagati pošastno tržaško gravitacijo in poslati iz te črne luknje slovenski žarek v italijansko kulturno veselje.

Slišal sem, da Krpanovo sol, nekoliko prilagojeno, pripravljáš za italijansko založbo, nekaj podobnega menda počenja tudi dr. Marija Pirjevec, nekateri pišejo in objavljajo dvojezično – se razmere morda spreminjajo na bolje, se prostor odpira?

Pomalem. Pa ne samo zaradi moje italijanske različice Krpanove soli, ki naj bi čez nedolgo izšla pri eni izmed v preteklosti razmeroma protislovensko profiliranih tržaških založb. Celotno vrsto drugih znanilcev pomladi je pri nas v zraku. Političnih, na primer: z županom-podjetnikom, ki le ni tako nacionalistično nastrojen kot njegovi predhodniki. Potem kulturnih: s krožki (Gruppo 85, Circolo 91, Circolo Istria idr.), revijami (Lettere triestine npr.), pobudami (predlanska občinska razstava Dualità-Dvojnost ali podelitev Pečata mesta Trst tebi), ki so spodbudno ovrednotile slovensko umetnost in prisotnost. In nenazadnje še literarnih: z nedavnim porastom izdaj slovenskih avtorjev v italijanščini (Kravos, Jelinčič, Pangerc npr.), s prevodnimi

natečaji (Kosovelova nagrada v Ronkah npr.), branji, večeri, predstavitevami. Razlogov za optimizem je – kot vidiš – kljub vsemu le nekaj.

In to ne samo v Trstu. Pred kratkim sem na Vergilovi akademiji v Mantovi predaval o slovenski književnosti na otvoritveni slovesnosti italijanske pripovedniške nagrade »Giuseppe Acerbi«, ki bo letos posvečena prav Sloveniji in njenim piscem. Žiriji je bilo treba izročiti v branje po eno delo štirih v italijanščini izdanih živečih slovenskih pisateljev. Pa jih nismo uspeli izbrskati več kot troje. Sami zamejski avtorji so, ker žal ni bil doslej natisnjen v italijanščini nihče (!) od sicer številnih in kakovostnih osredneslovenskih sodobnih pripovednikov. Naravnost paradoksalno je, da se prostor včasih odpre, pa mu nimaš česa ponuditi!

Vrniva se potemtakem k odbranim, pravzaprav k zamejskim manjšinskim avtorjem nasploh. Če vzamem na eni strani Pahorja in Rebulo, današnja nestorja slovenske literature na Tržaškem, na drugi pa kar lepo vrsto vas, mlajših, od Miroslava Košute, Filiberta Benedetiča in Marka Kravosa do Aceta Mermolje, Marija Čuka, Borisa Pangerca, Sergeja Verča, Dušana Jelinčiča, Ivana Tačarja in še koga, ni vas tako malo, imam občutek, da se kažejo določene razlike prav v smislu manjše in večje odprtosti v pisateljsko sobivanje med obema jezicoma na tem prostoru...

Tudi meni se zdi, da je odprtost naših avtorjev do italijanskega jezika in sveta generacijsko premosorazmerna. Starejši so, večja je njihova nezaupljivost do italijanskega soseda, močnejša njihova narodnostna hermetičnost. Najbrž – umljivo – zaradi prestanih zgodovinskih krivic in travm. Jaz jih na srečo nisem okusil v tolikšni meri, zato nimam npr. takšnih pomislov nad italijansko literaturo, kakršne ima, denimo, Rebula, ki »en bloc« odklanja domala vse njene avtorje, češ da so puhli, nekvalitetni in efemerni. Mlajši pisci smo v odnosu z Italijani morda sproščenejši, manj obremenjeni, srečnejši, pa čeprav menim, da nacionalno nič manj pokončni in samozavestni. Sintagma, ki si jo zapisal (ali se prav spominjam?) v knjigi *Slovenska samobitnost in pisatelj*, mi je v tem smislu dragoceno vodilo: »Biti moramo odprto jedro.«

Kako gledaš, s svojega pisateljskega vidika, na Ljubljano, na literarno dogajanje in razmere v tako imenovani matični državi Sloveniji?

Ljubim Ljubljano. Brez nje bi ne bil, kar sem. Veš: fakulteta, prijatelji, žuri, prve objave, nastopi, sodelovanja tu in tam, pa koncerti, stikanja po knjižnih antikvariatih, žametne jeseni, strupene megle in srež ob njeni reki... Kadarkoli se iz zamejske zaplankanosti privozim do roba kotline pred Barjem, se mi obzorja razklenijo. Tudi literarna. Bo že res, da Ljubljana ni popek Besede. A jo zna vsaj razumeti, ceniti in sprejeti, če je le vredna in prava.

Z državnostjo se je sicer marsikaj spremenilo. Ljubljana je čez noč postala Slovenija in Slovenija Ljubljana. Koncentracija struktur, oblasti, kapitala, ljudi, inteligenc na enem samem mestu je neizbežno ustvarila emonocentrično državo, ki često pozablja, da bi pluralizem ne bi smel biti samo političen ampak tudi geografski. To tembolj drži za literarno dogajanje, za kulturne razmere, ki bi že »per definitionem« morale gojiti in upoštevati tako imenovani »skupni slovenski kulturni prostor«. Pa je dovolj pokukati npr. samo v literarno kritiko in ugotoviti, katere poetološke tokove je namesto pluralnosti estetik razglasila za dominantne, da se prepričamo o obratnem.

In še nekaj opažam, s čimer ne morem soglašati: kljub doseženi državnosti se osrednjeslovenska literatura še ni odpovedala svojemu nacionalnemu mesijanstvu. Marsikateri njenih ustvarjalcev vztraja pri dotrajani vlogi narodnega barda, disidenta brez režima, namesto da bi pomagal vrniti slovensko književnost njeni izvorni poklicanosti: biti glasnica Lepote in Resnice, intelektualna, etično-kritična vest družbe in hkrati prevodnik neizrekljivega. Poslanstvo pisatelja se mi namreč dozdeva predvsem takšno, kakršnega je s povsem kosovelovsko mislijo opredelil nekoč Italo Calvino: »Pišemo, da bi se prek nas izrazil nezapisani svet.«

Kaj ti pomeni glasba, ki je tvoja vzporedna izobrazba in – če se ti pripeti najhujše – tudi rezervna možnost za preživetje?

Pomeni mi to, kar je nekdanj Čajkovskemu in Kogoju. Tudi zame je glasba zvočna izpoved duše.

Sicer pa imaš še svoj tretji poklic, v katerem ti v zadnjem času režejo kruh: si sodno zapriseženi prevajalec na sodišču . . . Ali mora biti slovenski manjšinec, če naj se preživi, zmerom še nekaj drugega in tretjega?

. . . in četrtega in petega in desetega in . . . Manjšinstvo postoteri človeka.

Pogovor je vodil Ciril Zlobec